

Posudek disertační práce Mgr. Pavla Boštíka *Kolektivizace zemědělství v Pardubickém kraji v letech 1949–1960*, FF UHK, 202s.

Vedoucí práce: PhDr. Jan Mervart, Ph.D.

Přestože se fenomén kolektivizace těší trvalé pozornosti historiků a historiček, nedá se říci, že by bádání o kolektivizaci představovalo teoretické kolbiště historické vědy. Téma takřka výhradně podléhá jedné perspektivě, která komplexní proces radikální proměny venkova ve druhé polovině 20. století zužuje do obrazu násilí páchaného tzv. komunistickým režimem na sedlácích. Tato často spíše intuitivně než teoreticky podložená totalitární perspektiva kolektivizaci vnímá především jako „zánik selského stavu“, zánik tradičních „hodnot“ a vůbec jako společenský úpadek a důkaz zločinnosti režimu. Zájem o násilný, donucovací, rozměr kolektivizačního procesu je sice legitimní, neměl by však zakrývat mnohohrstevnatost tehdejších společenských proměn. Jestliže je komplexita upozadřována ve prospěch jednodimenzionálního výkladu, hrozí, že diskusi nahradí schémata, že předem dané závěry modelují samotný výzkum.

Je třeba ocenit, že předložená disertační práce Pavla Boštíka na dosavadní trendy bádání o kolektivizaci nenavazuje. České autory sice respektuje a na mnoha místech čerpá z jednotlivých, zejména empirických zjištění, vydává se však směrem od „jistoty“ petrifikované představy k „nejistotě“ intelektuální práce. Metodologicky navazuje na revizionistickou a postrevizionistickou produkci, především anglosaské provenience, týkající se sovětské a východoevropské kolektivizace, stejně tak se v otázce různých forem rezistence nechává volně inspirovat antropologickým konceptem James C. Scotta. Takový přístup je sice na první pohled lákavý, na druhou stranu je velice zrádný, neboť aplikovatelnost podnětů zahraniční historiografie není neomezená. Nejde jen o rozdílné prostředí a úroveň venkovských i městských společenství, ale též o jistou paralelnost dějů: zatímco v Československu a východní Evropě stalinismus na přelomu 40. a 50. let vrcholil a trvá zhruba pět let, v Sovětském svazu po více než dvou dekádách doznívá. Nutno říci, že autor si s nástrahami nekritického užití zahraničních vzorů poradil elegantně. V obecném přístupu ke kolektivizaci se nechal ovlivnit Sheilou Fitzpatrickovou, Nigelem Swainem, J. C. Scottem atd., při konkrétních empirických sondách se snaží případy z jiných zemí neustále konzultovat a srovnávat. Důležitý rozměr při konceptualizaci práce sehrálo pojetí Stephena Kotkina, který

sovětský stalinismus chápe jako modernizační projekt. Kolektivizaci v Československu tak ve shodě s Kotkinem nechápe Pavel Bošík jako deviaci z přirozeného stavu, jako iracionální zvrhlost násilné moci atp., nýbrž jako součást stalinské revoluce usilující o uskutečnění vlastní varianty modernity, která, dodejme, má mnoho společných rysů s modernitou západní.

Autor práci rozdělil do pěti základních kapitol (opět do jisté míry pod pozitivním vlivem zahraniční produkce). První referuje o demografických poměrech a zejména o problematice pracovních sil. Tato kapitola mimo jiné ukazuje, nakolik realizace kolektivizace souvisela s komplexním rozměrem stalinských zásahů a nakolik tyto zásahy nebyly promyšleny ve svých důsledcích a jejich realizace jednoduše selhávala (např. odliv pracovních sil ze zemědělství v rámci industrializace). Druhá kapitola je věnována Jednotným zemědělským družstvům, jejich typologii, důvodům vzniku i každodennímu chodu, upozorňuje na jistou ritualizovanost družstevního provozu v podobě schůzí a shromáždění. Třetí kapitola se soustředí na jednotlivé krize kolektivizačního procesu, autor přesvědčivě dokládá jejich důvody (ve všech případech nepředpokládané) ukazuje, že se netýkaly jen stalinské, ale též poststalinské éry. Čtvrtá kapitola pojednává různé sociální skupiny venkova, jejich motivace, zapojení do kolektivizačního procesu atd. Autor zde přichází se zajímavými zjištěními, podle nichž například členové a členky KSČ zdaleka na venkově nepředstavovali takovou oporu kolektivizačního procesu, jak bychom předpokládali. Obecně v této kapitole autor rozšiřuje obraz „obětí“ také o „opory“. A konečně pátá kapitola pod vlivem konceptu „hidden transcripts“ James C. Scotta ukazuje méně zjevné formy resistance a přizpůsobování kolektivizačnímu procesu, než jen odmítnutí vstupu do JZD. Na základě důkladné znalosti materiálů zde autor dle mého soudu volí vhodné příklady, jež náš pohled na kolektivizaci výrazně obohacují (ostatně, obohacovali se i družstevníci na prodeji vepřového masa).

Vrátíme-li se k výchozímu bodu tohoto textu, výpověď Pavla Bošíka o kolektivizaci v Pardubickém kraji zrcadlí nesmírně komplikovaný proces odvislý od sociálních vazeb, demografických ukazatelů, ekonomických motivací, donucovacích strategií, ale i pobídkách režimu, vztahů lokálního a centrálního atd. Zejména ve srovnání s tradičním pojetím kolektivizace, text Pavla Bošíka ukazuje, že se jedná o proces, jehož komplexní zachycení je empiricky i metodologicky nesnadné a že při jeho analýze nevystačíme pouze s analýzou poměru režimu k jedné sociální vrstvě venkovského obyvatelstva, tzv. kulakům.

Přes dílčí nedostatky na úrovni nerozpracovanosti některých naznačených analýz (zejména kapitola 2; koncept modernity by bylo možno aplikovat důsledněji) či nepříliš obratné stylistiky předložená disertační práce, a to je nutno zdůraznit, představuje výrazný příspěvek

k výzkumu soudobých československých dějin. Doporučuji ji k obhajobě a dávám komisi na zvažení podnět k vytvoření podmínek směrem k jejímu publikování (samozřejmě po zapracování připomínek oponentských posudků).

V Praze dne 25. února

Jan Mervart

